

IV. РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ (КОНФЛІКТОЛОГІЧНОЇ, ЕКОЛОГІЧНОЇ, ПСИХОЛОГІЧНОЇ) КУЛЬТУРИ ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНИХ ПРОФЕСІЙ

ЕКОЛОГІЧНА ОСВІТА – ПРІОРИТЕТ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Мудрак Олександр Васильович,
доктор сільськогосподарських наук, професор,
завідувач кафедри екології та
природничо-математичних дисциплін
КВНЗ «Вінницька академія неперервної освіти»,
м. Вінниця, Україна

Постановка проблеми. Для ліквідації соціально-економічної кризи, яка інтенсивно розвивається на сучасному етапі розвитку суспільства, необхідна зміна екологічної стратегії і тактики економічної моделі, прийняття відповідальної екологічної політики, організація всебічної екологічної освіти й виховання, формування екологічної свідомості населення. Вміле використання всіх складових системи екологічної освіти і виховання допоможе підростаючому поколінню і молоді зрозуміти логіку природи, зв'язок законів її розвитку, узгодження свого існування, своїх потреб і діяльності з цими законами, зрозуміти, що у природі існують деякі заборони (табу), порушувати які людина не має права. Розвиток екологічної освіти і виховання, підняття рівня екологічної культури і свідомості наразі особливо важливі й актуальні, так як сучасна етика і мораль в суспільстві досі не сприяють його сталому розвитку. Це підтверджено міжнародними й державними документами, серед яких: «Порядок денний на XXI століття» (рішення Всесвітніх самітів ООН зі сталого розвитку Ріо-де-Жанейро, 1992 р, Ріо+10; Ріо+20); «Порядок денний для сталого розвитку до 2030 р.» (Нью-Йорк, 25.09.2015); Концепція екологічної освіти України (2002); Закон України «Про вищу освіту» (2014); Указ Президента України № 5/2015 «Про стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»»; «Платформа для дій «Освіта – 2030» (конференції ЮНЕСКО, Париж, 5.10.2015) та інші [1, 10, 15-16].

Аналіз основних досліджень. Важливість і значимість екологічної освіти, її теоретико-методологічні основи, філософські та культурологічні аспекти і методи викладання розглядалися у дослідженнях В. Вернадського, С. Гончаренка, І. Беха, І. Зязюна, В. Кременя, В. Лося, Г. Пустовіта, Г. Філіпчука, М. Згуровського, М. Шеллера та ін. Педагогічні основи продуктивної діяльності людини в середовищі висвітлені в працях П. Атутова, С. Батишева, І. Волощука, О. Коберника, В. Мадзігона, В. Сидоренка, В. Сухомлинського, Г. Терещука, Д. Тхоржевського та ін.

Проблеми теорії і практики формування професійних компетенцій в контексті взаємодії з навколишнім середовищем як у системі «людина-людина», так і в системі «людина-природа» досліджені Л. Виготським,

С. Дерябо, Д. Ельконіною, О. Леонтевою, В. Мадзігоном, С. Рубінштейном, А. Сидельніковським, Дж. Бутлером та інші [1, 3, 7].

Наукові принципи формування переходу суспільства до сталого розвитку представлені у працях Г.Х. Брунтланд, Г.Е. Дейлі, Е. Вайцзеккера, В.І. Вернадського, Б. Коммонера, Е. і Л. Ловинсів, Д. Медоуза, В.Г. Горшкова, Л. Хенса, Л.Г. Мельника, Дж. Міла, М. Моїсеєва, М. Реймерса, В.І. Данилова-Данильяна, К.С. Лосєва, Г.О. Білявського, В.Я. Шевчука, Ю.М. Саталкіна, В.М. Навроцького, М.З. Згуровського, М.О. Клименка, В.М. Боголюбова, О.І. Фурдичка, О.І. Бондаря, Б.М. Данилишина, Г.Б. Марушевського, Є.В. Хлобистова, М.А. Хвесика та інші [8].

Морально-етичні засади в системі освіти для сталого розвитку формувались під впливом ідей Дж. Енгела, А. Леопольда, М. Камдессю, В. Вернадського, А. Швейцера, А. Печчеї, К. Корсака, В. Кутирєва, М. Моїсеєва, В. Крисаченка, М. Кисельова, В. Собчик, Г. Марушевського, А.В. Толстоухова, М.І. Хилька та інші [7, 15].

Теоретико-методологічною основою дослідження стали наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених, що стосуються освіти для сталого розвитку, основних підходів до формування екологічної компетентності, принципів її формування (Г.О. Білявський, К.М. Ситник, Н.О. Пустовіт, О.О. Колонькова, О.Л. Пруцакова, С.В. Шмалей, В.Т. Собчик, В.М. Ісаєнко, С.В. Совгіра, Н.М. Рідей, С.Д. Рудишин, Т.В. Саєнко, О.В. Мудрак, В.М. Боголюбов, Т.В. Тимочко, О.М. Нагорнюк), типології суб'єктивних ставлень до природи в системі екологічної культури (С.Д. Дерябо, В.А. Ясвін, Л. Білик, Н.О. Пустовіт, Н. Негруца, С. Сапожніков, Н. Чернова, В. Крисаченко, М. Кисельов, В.Т. Собчик, Д. Мельник), теорії соціального і особистісно-орієнтованого виховання (І.Д. Бех, А.В. Мудрик), системного підходу до психологічної теорії особистості (І.Д. Бех, С.Л. Рубінштейн, Л.С. Виготський, П.Я. Гальперін, О.М. Леонтєв, М.І. Томчук), концептуальних положень теорії екологічної освіти та виховання (А.Н. Захлебний, І. Зверєв, А.Н. Некос, В. Сенкевич, Г. Сікорський, Л.П. Сімонова, І.Т. Суравегіна, О. Шевяков, Г.А. Ягодін, Г.П. Пустовіт, С. Совгіра, А. Федорук), концептуальних засад розвитку дитячого руху, участі дітей в дитячих громадських організаціях та об'єднаннях, суспільному житті, розвиток їх соціальної ініціативи (І.Д. Зверєва, А.Й. Капська, Г.М. Троцко, І.М. Трубавіна, Т.М. Хлебнікова, О.В. Безпалько, Т.А. Стефановська, С.Я. Харченко, Ж.В. Петрочко, Т.К. Окушко, Н.В. Чиренко, Т.В. Тимочко, В.В. Вербицький, О.В. Пащенко), концептуальних положень про розвиток особистості підлітка, його етичних норм (Г.М. Андрєєва, Л.І. Божович, В.В. Давидов, Д.Б. Ельконін, І.С. Кон, А.С. Макаренко, Г.С. Тарасенко) та ін. [1, 7-8, 15].

Мета дослідження полягала в обґрунтуванні необхідності розвитку екологічної освіти як пріоритетної цілі стратегії сталого розвитку суспільства.

Виклад основного матеріалу. Нові вимоги в системі освіти для сталого розвитку України, в основі якої лежить екологічна компетентність, яка є основою екологічної освіти, потребують нових підходів з погляду методики навчання і виховання. Вони мають однаковою мірою включати економічні,

соціальні й екологічні аспекти і стати процесом навчання учнів, студентів, вчителів, управлінців з чіткою роллю формальної, неформальної та інформальної освіти. Екологічна освіта має стати новим процесом навчання, одним з важливих інструментів переходу до збалансованих (еколого-безпечних) моделей виробництва і споживання, формування у них нової системи цінностей, що відповідають культурі помірності і принципам сталого розвитку загалом. Розвиток екологічної освіти і виховання повинен забезпечити формування екологічно відповідальної поведінки, формування цілісного (холістичного), міждисциплінарного підходу в процесі навчання і пізнання, необхідного для вирішення сучасних глобальних (національних, регіональних, локальних) проблем і просування до збалансованого безпечного майбутнього [6, 13].

Для цього при розробці стандарту спеціальності «014 Середня освіта» НМК МОНУ необхідно включити до 10-и запропонованих загальних компетентностей ще й одну (екологічну) – здатність реалізовувати стратегію сталого розвитку України через екологізацію суспільної свідомості. Адже у теперішній час екологічна освіта стає не лише провідною умовою самореалізації особистості, збагачення її творчого потенціалу, але й чинником сталого розвитку суспільства, забезпечення конкурентоспроможності держави на світовому рівні, підвищення економічного добробуту і екологічної безпеки населення, забезпечення соціальної стабільності в суспільстві. Екологічна освіта – це самостійний елемент загальної системи освіти, що виконує в ній інтегративну роль.

Основна *мета* розвитку екологічної освіти – формування екологічного світогляду особистості; формування екологічної культури молодого покоління; формування навичок, фундаментальних екологічних знань, екологічного мислення і свідомості, що ґрунтуються на ставленні до природи як унікальної цінності [4].

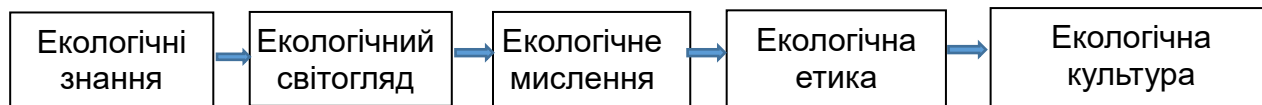
Екологічна освіта є стрижнем, системоутворюючим чинником освіти для сталого розвитку, де головним її принципом є підготовка громадян з високим рівнем екологічних знань, екологічної свідомості і культури. Екологічна освіта має бути спрямована на формування екологічної культури, як складової системи національно-патріотичного і громадського виховання всіх верств населення (у т.ч. через екологічну просвіту за участі громадських екологічних організацій).

Сучасна державна політика в галузі екологічної освіти має базуватися на таких принципах: 1) доступність системи екологічної освіти і виховання всім верствам населення; 2) комплексність екологічної освіти і виховання; 3) неперервність процесу екологічного навчання в системі освіти, зокрема в системі підвищення кваліфікації та перепідготовки керівних кадрів [10].

Найголовніше завдання екологічної освіти – підготовка фахівців-екологів для різних галузей народного господарства: 1) для освітньої галузі – вчителів, організаторів позакласної і позашкільної роботи, керівників гуртків і факультативів, методистів, викладачів природничих дисциплін; 2) для органів публічного управління – фахівців в галузі екологічної політики, охорони

довкілля та раціонального природокористування; 3) для науки і промисловості – фахівців-екологів відповідних спеціалізацій, де основне завдання – вдосконалення, узгодження і стандартизація термінології в галузі екологічних знань [13].

Сьогодні екологічна освіта – це сукупність наступних компонентів:

Кожному компоненту цієї сукупності відповідає певний рівень екологічної зрілості: від елементарних екологічних знань, уявлень дошкільного рівня до їх глибокого усвідомлення і практичної реалізації на вищих рівнях (післядипломної освіти) – освіта впродовж життя. Взаємозв'язок сукупності компонентів формує певний рівень екологічної освіти: дошкільна; шкільна (початкова, середня, старша); вища освіта (освітній ступінь «бакалавр» і «магістр»); післядипломна освіта – система неперервної освіти.

Зміст екологічної освіти повинен бути спрямований на формування особистості з екологічною світоглядною установкою на дотримання норм екологічно грамотної поведінки і виконання практичних дій щодо захисту власного здоров'я і довкілля, що передбачає розробку системи наукових знань (уявлень, понять, закономірностей), які відображають філософські, природничо-наукові, правові, морально-етичні, соціально-економічні, технічні й військові аспекти екологічної освіти [9, 11].

Розвиток екологічної освіти має відбуватись на основі синтезу трьох основних тенденцій, що наразі існують: 1) тенденції формування сучасних екологічних уявлень; 2) тенденції формування нового ставлення до природи; 3) тенденції формування нових стратегій і технологій взаємодії з природою.

Сьогодні екологічна освіта має бути спрямована на:

- пропаганду знань про стан компонентів довкілля;
- забезпечення критеріями, стандартами і рекомендаціями в процесі прийняття рішень в сфері збереження довкілля, а також для прийняття науково-обґрунтованих зважених рішень, які збалансовують екологічний, економічний і соціальний чинники;
- показ шляхів інноваційного економічного прогресу і розвитку, що враховують збереження довкілля й біорозмаїття;
- традиції бережливого відношення (ставлення) до природи;
- зростання і посилення традицій бережливого відношення до природи, власного здоров'я і здоров'я оточуючих, пропаганда екологічно орієнтованих технологій, які підтримують збереження довкілля та історико-культурної спадщини;
- пропаганду ідей та інформації з питань збереження довкілля, сталості, посилення їх розуміння і значення для життя через формальну, неформальну та інформальну освіту;
- розвиток методів, через які громадські маси активно впливатимуть на прийняття екологобезпечних рішень для досягнення гармонійності розвитку;

- розвиток і розповсюдження спеціальних знань проблемно-сфокусованих та професійно-орієнтованих (міждисциплінарних і дисциплінарних) з питання збереження екосистем та їх тісного зв'язку з людиною;

- підготовка вчителів для шкіл, ліцеїв, коледжів, еколого-натуралістичних центрів, викладачів для інститутів, академій, університетів, неформальних лекторів з питань міждисциплінарних екологічних компетентностей [12, 15].

Екологічна освіта охоплює сферу знань, умінь і навичок (компетентностей), необхідних для дбайливого відношення до природного середовища. Вона – основа професійної підготовки фахівців у будь-якій сфері, пов'язаній з природою навіть побічно. В цьому процесі важливо враховувати такі принципи:

принцип загальності означає, що екологічна освіта і виховання повинні охоплювати все суспільство з урахуванням індивідуальних особливостей – вік, стать, стан психіки, зокрема темпераменту, освітній ценз, інтереси і стимули різних груп соціально-професійних категорій населення;

принцип комплексності екологічної освіти і виховання, як принцип загальності, має правові (юридичні) і методичні аспекти;

принцип неперервності – зобов'язує всіх суб'єктів діяльності в сфері екологічної освіти і виховання забезпечити узгоджений процес всіх ступенів (рівнів) - дошкільного, шкільного, вища освіта, післядипломна [9].

Тому саме система екологічної освіти є єдиним механізмом переорієнтації педагогів і школярів стосовно її змісту, форм і методів навчання, системи ціннісних орієнтирів, засобів комунікації тощо. Вона спрямована не тільки на послідовний розвиток професійної компетентності вчителя, гуманізацію екологічної освіти різних категорій вчителів на засадах сталого розвитку, а й на розвиток особистісних властивостей та забезпечення більш повної його самореалізації у процесі професійної діяльності. Тому, наразі основна увага має звертатися не стільки на підтримку традиційних форм і методів навчання, скільки на розбудову нових, спрямованих на адаптацію до завдань суспільства, пов'язаних із системною перебудовою в освіті. Отже, йдеться про створення неперервної системи екологічної освіти з використанням організуючо-координуючого потенціалу структур. Екологічна освіта має бути спрямована не тільки на засвоєння знань, а й на вирішення нагальних проблем сучасності – якими є засади (принципи) сталого розвитку суспільства [1, 7].

Для вирішення питання підготовки вчителя і учнів до сприйняття і послідовної реалізації в педагогічну практику нових технологій, інноваційних підходів до організації навчально-виховного процесу, у КВНЗ «Вінницька академія неперервної освіти» створена і ефективно працює кафедра екології, природничих та математичних наук в рамках програмно-цільового освітнього проекту «Екошкола – школа майбутнього». Вказаний проект є інноваційною моделлю підготовки учнів і педагогічних працівників до проведення науково-методичної й дослідно-експериментальної навчально-виховної роботи на обласному, районному (міському), шкільному, індивідуальному рівнях. Він спрямований на створення системи неперервної екологічної освіти (формальної, неформальної) у Вінницькій області, формування високого рівня

екологічної культури і свідомості школярів, екоцентричного типу мислення, що спрямований на раціональне використання природних ресурсів, професійної екологічної компетентності педагогічних працівників в міжкурсовий період і є одним із шляхів реалізації стратегічних напрямів розвитку освіти України і регіону на засадах сталого розвитку [7-8, 14].

Важливим аспектом екологічної освіти є еколого-краєзнавча робота, яка покликана забезпечити підростаюче покоління науковими знаннями про взаємозв'язок природи і суспільства, допомогти зрозуміти багатогранне значення природи для суспільства в цілому і кожної людини зокрема. Його ціль – формування відповідального відношення до навколишнього середовища, що будується на базі екологічної свідомості. Це припускає дотримання моральних і правових принципів природокористування, активну діяльність по вивченню й охороні природи своєї місцевості, яка досягається в міру вирішення наступних завдань:

освітніх– формування системи знань про екологічні проблеми сучасності і шляхи їхнього вирішення;

виховних– формування мотивів, потреб і звичок екологічно доцільного поведіння й діяльності, здорового способу життя;

розвивальних– розвиток системи інтелектуальних і практичних умінь по вивченню, оцінці стану і поліпшенню навколишнього природного середовища, своєї місцевості; розвиток прагнення до активної діяльності з охорони навколишнього середовища; інтелектуального (здатності до аналізу екологічних ситуацій), емоційного (відношення до природи як до універсальної цінності), морального (волі і наполегливості, відповідальності) ставлення [5].

Важливою умовою успішної еколого-краєзнавчої роботи є практична діяльність. Бо саме в ній виявляються і закріплюються ті позитивні якості особи, які визначають потяг до життя в гармонії з природою. Спільно з дорослими, діти беруть активну участь у благоустрої населених пунктів, майданчиків, парків, скверів і вулиць, розчищають береги річок, джерела прісної води (*екологічна толока* – «чистий четвер»). Тобто, вони творять красу. А це має велике значення для вироблення в учнів екологічної культури. Головними завданнями формування духовного ставлення до природи є:

1. Розвиток уявлення про цілісну картину світу природи. Сприяння усвідомленню учнем себе однією з інших рівноцінних складових природи.

2. Стимулювання бажання сприймати й оцінювати естетичні властивості природних явищ; розвивати естетичні почуття та здатність переживати духовні стани в процесі споглядання об'єктів природи.

3. Формування ставлення до природи в єдності естетичного та розумно-практичного її використання.

4. Виховування прагнення до дій і вчинків, спрямованих на підтримку або збереження об'єктів природи [2, 5, 11].

Висновки. Соціально-економічні кризові явища в суспільстві не випадкові, вони зумовлені ігноруванням активної екологічної освіти і виховання населення, насамперед молоді. Тому для подолання загрозливих соціоеколого-економічних наслідків та подальшого успішного сталого розвитку

України як європейської демократичної країни, в першу чергу, необхідно активізувати еколого-патріотичну освіту молоді на всіх напрямках діяльності.

Література

1. Клименко М.О., Петрук В.Г., Мудрак О.В. та ін. Вступ до фаху (в екології). Підручник. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2015. 428 с.
2. Методичний посібник для проведення навчально-виховних заходів з екологічної тематики в дитячо-юнацьких таборах відпочинку / Автори-укладачі Наталя Баюрко, Олександр Мудрак, Андрій Дручинський. Вінниця: ФОП Данилюк В.Г., 2007. 144 с.
3. Мудрак О.В. Екологія: навчальний посібник для студентів ВНЗ. 2-е вид-я. Вінниця : ВАТ «Вінницька міська друкарня». 2011. 520 с.
4. Мудрак О.В., Мудрак Г.В., Поліщук В.М., Кушнір С.Л., Єлісавенко Ю. А., Ганчук М.М., Бриндак Т.В. Еталони природи Вінниччини: монографія. /за заг. ред. О.В. Мудрака. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД» 2015. 540 с.
5. Мудрак О.В. Патріотичне виховання засобами еколого-краєзнавчої роботи в освітньому закладі. *Проблеми української ідентичності в сучасному освітньому процесі*: збір. наук. пр. Вінниця : КВНЗ «Вінницька академія неперервної освіти». 2015. С. 132–137.
6. Мудрак О.В., Мудрак Г.В., Опаренюк Г.А. Практичні роботи з екології: 11 клас: рівень стандарту: академічний рівень / 2-е видання, доповнене із змінами. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. 54 с.
7. Мудрак О.В., Мудрак Г.В. Програмно-цільовий освітній проект: «Екошкола – школа майбутнього» як інноваційна траєкторія формування екологічної свідомості особистості: навчально-методичний посіб. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД». 2015. 189 с.
8. Мудрак О.В., Мудрак Г.В. Стан, проблеми і перспективи реалізації програмно-цільового освітнього проекту «Екошкола – школа майбутнього». *Екологічна освіта: стан, проблеми, перспективи*: зб. наук. пр. /ред. кол. В.Є. Берека (гол.) та ін.. Хмельницький: Видавець ФОП Заколотний М.І., 2016. С. 29–48.
9. Мудрак О.В., Сапон О.В. Формування екологічної компетентності учнів шляхом впровадження освіти для сталого розвитку в курсі біології 9 класу: навчально-метод посібник. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ». 2019. 48 с.
10. Мудрак О.В., Мудрак Г.В. Екологічна політика як пріоритетна складова стратегії збалансованого розвитку Вінницької області: навчально-метод. посіб. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 69 с.
11. Нагорнюк О.М., Рідей Н.М., Мудрак О.В. Формування екологічної культури у системі післядипломної освіти: управління системами післядипломної освіти для сталого розвитку: колективна монографія / за заг. ред. Рідей Н.М. К: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2019. С. 247–269.
12. Тарасенко Г., Мудрак О., Мудрак Г., Нестерович Б. Екологізм освітнього процесу як запорука успішного світоглядного виховання молодих поколінь. *Paradygmatische aspekty i dylematy rozwoju nauk i edukacji*

[monografia] / [red.: J. Grzesiak, I. Zymomrya, W. Ilnytskyj]. Konin – Użhorod – Melitopol – Chersoń – KrzywyRóg: Posvit, 2019. S. 163–174.

13. Mudrak O., Sobchuk V., Nahorniuk O., Mudrak H., Yashnik S., Tarasenko H. Environmental literacy of the leaders of the new formation in an open society // Mechanisms of stimulation of socio-economic development of regions in conditions of transformation [Monograph]. Opole: The Academy of Management and Administration in Opole, 2019. P. 78–110.

14. Mudrak O.V. (CHE, Ukraine), Mudrak G.V. (VNAU, Ukraine) – Program-target educational project “Ecoschool – school for future”: the state, problems and prospects of implementation // Międzynarodowa konferencja “Gospodarka o obiegu zamkniętym – racjonalne gospodarowanie zasobami” 18–19 września 2018. Krakow: Instytut gospodarki surowcami mineralnymi i energia Polskiej akademii nauk, P. 15.

15. <http://www.ecoleague.net> – офіційний сайт Всеукраїнської екологічної ліги.

16. <http://www.rada.gov.ua> – природоохоронне законодавство.

ПЕДАГОГІЧНИЙ ЕМПАУЕРМЕНТ ЯК МЕТОД ПРОФІЛАКТИКИ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ ПРАЦІВНИКІВ СОЦІОНОМІЧНИХ ПРОФЕСІЙ

Шпортун Оксана Миколаївна,

доктор психологічних наук, професор кафедри психології
Донецького національного університету імені Василя Стуса,
м. Вінниця, Україна

Актуальність проблеми. Інформаційний динамізм, притаманний ХХІ століттю, та змінність соціально-економічних, суспільнополітичних, морально-духовних цінностей суспільства ставить перед особистістю безліч проблем. Одна з них – це обґрунтований професійний вибір, становлення і розвиток особистості професіонала. Від його позитивного вирішення залежить не тільки фізичне життя людини, але й особистісне самоствердження, психічне здоров'я та досягнення особистістю вершин «акме».

Але, на жаль, часто професійна діяльність вносить свої негативні корективи у професійну діяльність людини. Монотонність інженерних і динамізм професій соціономічного типу часто специфічно впливають на взаємини у сфері «людина – людина» і за 5–10 років професійної діяльності професійні деформації викривляють і деперсоналізують особистість. Вона стає байдужою до раніше улюбленої професійної діяльності, знижується ефективність праці, знецінюється спілкування із професійною групою, професійні завдання виконуються на репродуктивному рівні, підвищується тривожність і переважають негативні емоційні переживання.

Психологи констатують: дія поля професійного вигорання внаслідок внутрішнього накопичення особистістю негативних емоцій призводить до виснаження особистісних, емоційних та енергетичних ресурсів. Емоційне